

QIMMATLI QOG‘OZLAR BOZORINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Maxmudov Sarvarbek

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Qayumov Botirjon Talibjanovich

Andijon davlat texnika instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası kata o‘qituvchisi

Qimmatli qog‘ozlar bozori - bu moliyaviy instrumentlar, jumladan aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog‘ozlar muomalasi amalga oshiriladigan iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Ushbu bozor iqtisodiyotda kapitalni samarali taqsimlash, investitsiya jarayonlarini faollashtirish hamda moliyaviy resurslarni real sektor tarmoqlariga yo‘naltirishda muhim o‘rin egallaydi [6].

Qimmatli qog‘ozlar bozori orqali vaqtincha bo‘sh pul mablag‘lari investitsiyalarga aylantiriladi, bu esa ishlab chiqarish hajmining kengayishiga va iqtisodiy o‘shishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur bozor investorlar va emitentlar o‘rtasida vositachilik vazifasini bajaradi hamda moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashga yordam beradi [5].

Qimmatli qog‘ozlar bozori uzoq tarixiy rivojlanish natijasida shakllangan bo‘lib, uni bir necha asosiy bosqichlarga ajratish mumkin. Har bir bosqich bozor infratuzilmasining rivojlanish darajasi, tartibga solish mexanizmlari va ishtirokchilar faolligi bilan farqlanadi.

Bosqich nomi	Mazmuni	Asosiy xususiyati
Boshlang‘ich shakllanish	Oddiy qimmatli qog‘ozlar paydo bo‘lishi	Tartibsiz savdolar, past likvidlik
Rivojlanish bosqichi	Fond birjalari tashkil etilishi	Savdolar tizimlashadi
Institutsionallashuv	Moliyaviy institutlar shakllanishi	Qonunchilik rivojlanadi
Zamonaviy bosqich	Raqamlashtirish va global integratsiya	Yuqori tezlik va shaffoflik

1-jadval. Shakllanish bosqichlari.

1. Boshlang‘ich shakllanish bosqichi.

Mazkur bosqichda qimmatli qog‘ozlar bozori endigina paydo bo‘lib, savdolar oddiy va tartibsiz shaklda amalga oshiriladi. Bozor infratuzilmasi deyarli rivojlanmagan bo‘lib, asosan alohida investorlar o‘rtasida bitimlar tuziladi. Ushbu bosqichda likvidlik darajasi past, ishtirokchilar soni cheklangan bo‘ladi.

2. Rivojlanish bosqichi.

Bu bosqichda fond birjalari tashkil etilib, qimmatli qog'ozlar savdosi tizimli ravishda yo'lga qo'yiladi. Bozor ishtirokchilari soni ortadi, investitsiya jarayonlari faollashadi. Davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari shakllana boshlaydi va bozor infratuzilmasi rivojlanadi [1], [7].

3. Institutsionallashuv bosqichi.

Ushbu bosqichda qimmatli qog'ozlar bozori institutsional jihatdan rivojlanadi. Brokerlik kompaniyalari, investitsiya fondlari, depozitariylar kabi moliyaviy institutlar faoliyati kengayadi. Qonunchilik bazasi takomillashadi va investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari kuchayadi [1], [2].

4. Zamonaviy rivojlanish bosqichi.

Zamonaviy bosqichda qimmatli qog'ozlar bozori yuqori darajada rivojlangan bo'lib, unda axborot texnologiyalari keng qo'llaniladi. Elektron savdo tizimlari, onlayn platformalar va xalqaro integratsiya jarayonlari bozor samaradorligini oshiradi. Natijada savdo tezligi, shaffoflik va likvidlik darajasi sezilarli darajada ortadi.

Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, u bir qator muhim iqtisodiy va institutsional xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Institutsional rivojlanish xususiyati muhim ahamiyatga ega. Qimmatli qog'ozlar bozori samarali faoliyat yuritishi uchun brokerlik kompaniyalari, investitsiya fondlari, depozitariylar, kliring markazlari kabi infratuzilmalar shakllangan bo'lishi zarur. Ushbu institutlar bozor ishtirokchilari o'rtasida vositachilikni amalga oshiradi va operatsiyalar xavfsizligini ta'minlaydi [6]. Institutsional rivojlanish darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, bozorning barqarorligi va ishonchligi shunchalik oshadi.

Davlat tomonidan tartibga solish xususiyati muhim rol o'ynaydi. Qimmatli qog'ozlar bozori yuqori riskli soha bo'lganligi sababli, u qat'iy me'yoriy-huquqiy asoslar orqali tartibga solinadi. Davlat organlari tomonidan nazorat qilinishi investorlar huquqlarini himoya qilish, firibgarlik holatlarining oldini olish va bozor shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ortiqcha tartibga solish bozor erkinligini cheklab qo'ymasligi kerak, ya'ni muvozanatli yondashuv zarur.

Likvidlik darajasi bilan bog'liq xususiyat alohida e'tiborga loyiqdir. Likvidlik - bu qimmatli qog'ozlarni tez va oson sotish yoki sotib olish imkoniyatidir. Rivojlangan bozorlarda likvidlik yuqori bo'ladi, bu esa investorlar uchun qulay sharoit yaratadi. Likvidlik darajasi bozor hajmi, ishtirokchilar soni va savdo faolligiga bog'liq holda shakllanadi [3].

Axborot aniqligi xususiyati qimmatli qog'ozlar bozorining muhim belgilaridan biridir. Bozor ishtirokchilari to'liq va ishonchli axborotga ega bo'lishlari zarur. Emitentlar o'z moliyaviy hisobotlarini ochiq e'lon qilishi, investorlar esa qaror qabul qilishda ushbu ma'lumotlardan foydalanishi kerak. Shaffoflik darajasi past bo'lgan bozorlarda risk yuqori bo'ladi va investorlar ishonchi kamayadi.

Texnologik rivojlanish xususiyati zamonaviy bosqichda alohida ahamiyat kasb etadi. Elektron savdo tizimlari, onlayn platformalar va raqamli texnologiyalar orqali

operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyati kengaygan. Bu esa savdo tezligini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va bozor samaradorligini yuqori darajaga olib chiqadi.

Global integratsiya xususiyati ham muhim hisoblanadi. Zamonaviy qimmatli qog'ozlar bozori milliy chegaralardan chiqib, xalqaro moliya tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda. Xorijiy investorlarning kirib kelishi, xalqaro fond birjalari bilan hamkorlik va kapital harakatining erkinligi bozor rivojlanishini tezlashtiradi.

Risk va daromadlilik o'rtasidagi bog'liqlik xususiyati mavjud. Qimmatli qog'ozlar bozori har doim ma'lum darajadagi risk bilan bog'liq bo'lib, yuqori daromad odatda yuqori risk bilan birga keladi. Shu sababli investorlar risklarni baholash va diversifikatsiya qilish orqali o'z mablag'larini himoya qilishga harakat qiladilar.

Bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi ham muhim xususiyatlardan biridir. Fond birjalari, axborot tizimlari, hisob-kitob va kliring markazlari samarali ishlasa, bozor faoliyati yanada tartibli va ishonchli bo'ladi.

Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida bosqichma-bosqich shakllanib rivojlanadi. Har bir bosqich bozorning takomillashuviga xizmat qiladi va uning samaradorligini oshiradi. Zamonaviy sharoitda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish iqtisodiy o'sishni ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy tizim barqarorligini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi [4].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi “Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida”gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
3. Karimov D. - “Moliyaviy tahlil”. Toshkent, 2021.
4. Shodmonov Sh., G'ofurov B. - “Iqtisodiyot nazariyasi”. Toshkent, 2019.
5. Urazov K. B. - “Buxgalteriya hisobi nazariyasi”. Toshkent, 2020.
6. Vahobov A. - “Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar”. Toshkent, 2019.
7. www.lex.uz
8. www.mf.uz
9. www.cbu.uz